

Belicza György

**Örökség, történelem, társadalom: egy képzelt múlt felé?
Beszámoló a Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület
2018. évi országos konferenciájáról**

A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület (HIK) 32. alkalommal rendezte meg 2018. augusztus 30. és szeptember 1. között a szokásos évi konferenciáját, ezúttal Szentendrén, a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban (SzNM), ismertebb nevén a Skanzenben. A három napos találkozó több mint félszáz résztvevője tizenegy, az örökséghez kapcsolódó szekcióban tartotta meg előadását, illetve három szekciót a doktorandusz hallgatók számára tartottak fenn, ahol a konferencia témájától függetlenül mutathatták be kutatómunkájuk eredményeit.

A szakmai fórum idei tematikája az örökség bővülő fogalma és annak megnyilvánulási formái köré szerveződött, amely az utóbbi években a kortárs humán- és társadalomtudományok központi kategóriájává vált. Ernyőfogalomként jelenleg magában foglalja a tárgyakat, az épített örökséget, a hagyományokat és a kulturális-szellemi produktumokat egyaránt. Az örökség komplexitásának eredményeképpen az elmúlt években létrejött egy új diszciplína, a kulturális örökség-tanulmányok, amely interdiszciplinaritásra törekszik, illetve a történeti referenciák gyűjtés vagy szelekció által történő örökséggé válására koncentrálna. Népszerűségének okai között szerepel a közösségépítésre (a múlt felelevenítésére és átélésére) alkalmas programok, megemlékezések szervezésének lehetősége és a gazdasági jelentősége (a turizmussal való szoros kapcsolata). Sonkoly Gábor legújabb könyvében¹ részletesen elemzi a fogalom kialakulásának hátterét és az egyes közösségektől függő, eltérő értelmezéseit, továbbá megfogalmazza a jelenség, illetve az általa preferált prezentizmus felől érkező kihívást a történész szakma számára. Mindez az örökségkonstrukciók társadalomtörténeti megközelítését is indokoltá teszi. A lehetséges elméleti és megjelenési formáinak tudományos igényű vizsgálatához a jelen konferencia előadásai is hozzájárultak.

A konferencia Cseri Miklós főigazgató (SzNM) és Tomka Béla elnök (HIK) köszönését követően a plenáris előadásokkal vette kezdetét. Lővei Pál (MTA BTK) az örökségvédelem hazai intézményesüléséről és annak fejlődéséről tartott beszámolót. Prezentációjában kiemelte a műemlékvédelem fokozatos térvesztését – szemben az örökségvédelemmel –, amelyet részben a kifejezés előfordulásának kvantitatív vizsgálatával, részben pedig a műemlékvédelemmel foglalkozó intézmények átalakulásának bemutatásával szemléltetett. Aggodalmát fejezte ki a Kulturális és Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) 2012-es megszüntetésével és Hatósági Főosztállyá történő szervezésével kapcsolatban. Kifejtette továbbá, hogy a jogszabályok és a strukturális változtatások következtében a felhalmozott iratanyag egy része jelen állapotában nem hozzáférhető a kutatók számára, azonban bízik a helyzet mielőbbi kedvezővé válásában.

Ezt követően Csonka-Takács Eszter (SzNM) számolt be a szellemi kulturális örökség hazai térnyeréséről.² Prezentációjának címében is reflektált a konferencia elnevezésére

¹ Sonkoly Gábor: *Bolyhos tájaink. A kulturális örökség történeti értelmezései.* Bp., 2016.

² Csonka-Takács Eszter a Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon szervezet igazgatója. (<http://szellemi-kulturalisorokseg.hu>)

(képzelt múlt – lehetséges jövő), amelyet ennek mentén épített fel. Röviden ismertette a terminus sokszínűségét és eltérő értelmezési lehetőségeit, majd fotókkal és egy rövid videóval illusztrálta a kulturális örökség jegyében szervezett programokat. Előadásában kitért a nemzeti jegyzéken szereplő szokásokra, hagyományokra, illetve azokra a tényezőkre is, amelyek a közösségeket arra sarkallják, hogy erre a listára felkerüljenek. Ez utóbbiak magukban foglalják annak a lehetőségét is, hogy az adott település vagy közösség egy új szokást hoz létre, nem pedig egy már meglévőt éleszt fel vagy gondol újra. „*Napjainkban a szellemi kulturális örökség jegyében szervezett programok sokszínűek és rendkívüli népszerűségnek örvendenek*” – összegezte szavait Csonka-Takács Eszter.

A plenáris előadásokat követően az érdeklődők négy szekció előadásai közül választhattak érdeklődésüknek megfelelően. A *Történetírás és örökség* nevet viselő blokk első felében három prezentáció hangzott el. Az előadások mind témájukat, mind a vizsgált korszakot tekintve különbözőek voltak. Mindhárom esetben érvényesült azonban a tájhoz való szoros kapcsolódás. Csögör Csaba a Török Hódoltság területéről a köztudatban élő kép megcáfolására tett kísérletet. Kutatásai alapján – módszertani vitába szállva Engel Pál tanulmányaiban foglaltakkal – arra a következtetésre jutott, hogy ez a kép alapvetően hamis, hiszen a pusztulás mértéke a török korban korántsem volt olyan volumenű, mint azt a korábbi történeti munkákban olvashatjuk. A szekciót záró vita során ezen kutatási eredmények középiskolai oktatásban való alkalmazhatóságának kérdése merült fel. A felszólalók a témával kapcsolatban hivatkoztak a legújabb, már publikált kutatási eredményekre, amelyeknek a közoktatásba való bekerülése véleményük szerint egy lassú folyamat.

A szekció további részében Szende László Rómer Flóris polihisztor életművéről tartott előadást, amelyben kiemelte a tudománynépszerűsítő szerepét és munkásságát. Rómer írásaival igyekezett felhívni a figyelmet a társadalom minél szélesebb rétegei körében a régészeti kutatások jelentőségére, emellett a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtőjében végzett műhelymunkája is kiemelkedőnek mondható. A harmadik prezentációban Szilágyi Zsolt kutatásai során a szépirodalmi, földrajzi és történelmi munkákat felhasználva nyomon követte a napjainkban ismert alföldi táj kialakulásának folyamatát – bemutatva egy tudati konstrukció elemeit –, jól példázva ezzel a téma kutatásához szükséges interdiszciplináris szemléletet.

A *Szimbolikus térhasználat* elnevezésű szekció délutáni részének előadásaival kapcsolatban a hallgatóságban számos észrevétel, kérdés merült fel. Vér Eszter Virág az Erzsébet-kultuszt mutatta be Budapesten a Monarchia időszakában. Prezentációjában ismertette az utcanévadási gyakorlat változását a királynő magyarországi látogatását követően. Számos utca, tér, liget, majd karitatív egyesület és alapítvány kérvényezte a névadást, amelyből körültekintő kiválasztást követően néhány részesült is ebben a kitüntetésben. Felmerült a kérdés, hogy mennyiben ered mindez az uralkodóház iránti tiszteletből és mennyire az Erzsébet iránti kultuszból, mely hatása utólagosan nagyobb a korabelinél. Ferencz József és fia, Károly megítélése ugyanis sem az adott korszakban, sem a későbbiekben nem volt feltétlenül pozitív, sokkal inkább ambivalensnek tekinthető. A névadási gyakorlat változása pedig a Monarchia időszakában az Erzsébet iránti tisztelet kinyilvánítása mellett az utólagos kultuszápolás okán válhatott jelentőssé. Kleistenitz Tibor a szimbolikus mellett a „gyakorlati” térhasználatot is górcső alá vette, bemutatva a katolikus nagygyűlések budapesti helyszínének változásait a 20. század első felében. Előadása során megvizsgálta a gyűlések szervezési és lebonyolítási sajátosságainak, illetve a körmenetek útvonalának változását. Feltárva emellett a rendezvény háttérben zajló politikai és egyházi szem-

pontból jelentős folyamatokat. Prezentációjából, ahogyan Gyáni Gábor fogalmazott, nyilvánvalóvá vált, hogy az adott korszakban nem pusztán a baloldali szervezetek éltek a tömegmozgalmak szervezésének lehetőségével, szemben azzal, ahogy ez jelenleg a köz-tudatban él.

A konferencia második napján délelőtt három szekcióban a doktoranduszok mutatták be kutatómunkájuk aktuális helyzetét: kutatási terveiket, illetve az azokból eddig megva-lósult eredményeket. Az előadások széleskörű forrásanyagra támaszkodtak, helyt kapott a szakirodalmak és levéltári források mellett a különböző sajtótermékek, fényképek és az oral history által elérhető információk feldolgozása is. A 19. és 20. századot érintő kérdé-sek jelentek meg zömmel, melyek közül több az emlékezethez kötődött (mind lokális, mind a nemzeti szinten való értelmezésével), más előadások pedig a szociális szférához kapcsolódó ellátórendszer működését vizsgálták. Az előbbiekhöz sorolható Somogyi László, Bayer Árpád és Kővágó Emese, míg az utóbbiakhoz Magyarosi Ádám, Juhász Eszter és Belicza György prezentációja. A vita során a doktoranduszok érdeklődők vol-tak egymás munkássága iránt, illetve szívesen fogadták a tapasztalt kollégák észrevételeit, kérdéseit is.

A délután folyamán ismételten négy szekció zajlott párhuzamosan, melyből az *Ipari örökség I.* keretén belül a borsodi iparvidék lakói és üzemei, a kulturális és épített örökség került a középpontba. (Nagy Péter, Valuch Tibor és Alabán Péter kutatásainak eredmé-nyeiből egy háromkötetes munka utolsó kötete lát hamarosan napvilágot.) Valuch Tibor interjúk alapján konstruálta meg az Ózdon élő lakosok emlékezetében élő világot a koló-niabeli munkásléttel és annak megnyilvánulási formáival kapcsolatosan, míg Németh Györgyi az örökségvédelem kérdésére koncentrált a Ruhr-vidéki és a borsodi üzemek hasznosításának összehasonlításával. Előadásaikból kirajzolódnak a hanyatlás mozgató-rugói és az értékek átadásánál jelentkező generációs problémák, amelyet Németh Györgyi prezentációja befejező részében igyekezett feloldani: „*Bízjunk a fiatalokban!*”

Mindezzel párhuzamosan a *Kultúra társadalmi átörökítése* című szekcióban az örökség egy másik aspektusból került megvilágításra: a művészettörténet és a közgyűjtemények szemszögéből. Bubnó Hedvig és Halmágyi Miklós középkori témát dolgoztak fel. Az an-tik európai minták és motívumok magyarországi felhasználását, illetve azoknak időben történő változását és egymásra hatását. A vita során a hallgatóság részéről többen tetszé-süket nyilvánították ki egyrészt a színvonalas előadás, másrészt a középkori vonatkozás okán, ugyanis, mint említették ez utóbbi téma a hazai konferenciák (leszámítva a speciá-lisan ezzel az időszakkal foglalkozókat) egy részében egyáltalán nem szerepel.

A szekció előadásai közül a legtöbb hozzászólás Bódán Zsolthoz érkezett, aki a gyulai Ladics család hagyatékát vizsgálta. Röviden bemutatta a család három generációját, ame-lyet összekötött a tudatos gyűjtői személet, amelynek eredményeként 1976-ban egy szá-zadforduló óta növekvő gyűjteményt ajánlottak fel Gyula számára. A Ladicsok egykori lakóházában kiállítást rendeztek be, amely a polgári örökséget hivatott megjeleníteni. Mi-vel azonban a hagyatékot ezzel párhuzamosan felosztották az egyes közgyűjtemények között, annak teljes értékű feldolgozása még további kutatómunkát igényel. A kérdések elsősorban a hagyatéki állományra vonatkoztak, amely során kiderült, hogy a családi le-velezés és fényképek mellett számos könyvritkaság és művészettörténeti szempontból jelentős tárgy is a részét képezi a gyűjteménynek.

A Hajnal István kör éves közgyűlését megelőzően sor került a nemrégiben alapított Benda-díj átadására, melyet idén Szilágyi Adrienn kapott. Doktori disszertációja *Az*

uradalom elvesztése címmel az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont gondozásában az idén jelent meg. Bemutató előadásában kutatómunkája néhány csomópontját kiemelve ismertette (családrekonstrukciós vizsgálatot is alkalmazva) a Békés megyei nemesi családok gazdálkodását és birtokpolitikáját a 19. században. A laudáció során beszédet mondott Tomka Béla és Gyáni Gábor, melyben méltatták a fiatal kutató eddig elért kiváló eredményeit.

A résztvevők a közgyűlést követően a Skanzen legújabb időszaki tárlatainak egyikét, a „Hé'67! – A világ, amelyben a múzeum született” c. kiállítást tekinthették meg Sári Zsolt vezetésével. A központi épületben három szinten alakítottak ki kisebb helyiségeket, amelyek tematikusan mutatták be az 1967-es évre jellemző használati tárgyakat és azok történeteit egy-egy életképben.

Véleményem szerint az idei konferencián elhangzott előadások nagy mértékben hozzájárultak az örökség különböző megnyilvánulási formáinak társadalomtörténeti megközelítésű értelmezéséhez. Reflektálva és egyben lehetséges választ is adva ezzel a dinamikus bővülő örökségfogalom által támasztott kihívásra a hazai történetírásban.